

Studenti ve cvičeních z kvantitativních metod sociologického výzkumu provádějí většinou sekundární analýzu dat z již realizovaných výzkumů. Data mají přitom k dispozici ve formě kódů na děrných štítcích. Zvolená třídění provedou posluchači mechanicky na třídiče děrných štítků, kterou disponuje oddělení sociologie. Na počítač MSP dodají potom zadání výpočtu charakteristik těsnosti a významnosti vztahů mezi vybranými znaky ve formě dvourozměrných tabulek absolutních četností.

Zde je na místě zmínit se o tom, že neschopnost programu SOC třídít data je nedostatkem spíše z hlediska technického. Pro účely pedagogické je tato „slabá stránka“ programu spíše přínosem. Posluchači, kteří s programem pracují, jsou přinuceni vytřídít data ručně nebo mechanicky. Po zkušenostech můžeme říci, že přípravné práce jsou přínosné z pedagogického či didaktického hlediska, protože distribuce děrných štítků v jednotlivých odděleních mechanické třídičky ilustruje a doslova hmatatelně demonstuje existenci či absenci vztahů mezi sledovanými znaky, což dále napomáhá zafixování představ o souvislosti mezi některými základními sociálními jevy a tím k celkové zběhlosti a orientaci posluchače ve studovaném oboru.

Dále: poměrná pracnost mechanického třídění nutí studenta — a to je pro jeho odbornou výchovu důležité — aby třídil a tedy i zadával na počítač jen výpočty takových vztahů, které mohou mít skutečně smysl a meritorní opodstatnění. Jinými slovy, fakt, že program SOC nutí posluchače zadávat již vytříděná data, může napomoci tomu, aby se student v pozdější praxi nedopouštěl běžné chyby, k níž jinak použití samočinných počítačů svádí. Myslíme zde právě zadávání korelací všech možných proměnných bez výběru, které potom vede k zahlcení statistickým materiálem v tabulkách.

Jak jsme se zmínili, strojového času počítače MSP pro práci s programem SOC využívají i studenti vyšších ročníků, kteří pracují na diplomních úkolech empirického charakteru. Podle zadání diplomové práce pracují i zde někteří posluchači již se sebraným statistickým materiálem, tj. provádějí pomocí programu SOC tzv. sekundární analýzu informací, které dosud nebyly vyčerpávajícím způsobem zpracovány a jsou k dispozici na oddělení. Vedle toho používají tohoto programu diplomanti i ke statistickému vyjádření souvislosti mezi jevy, které sledovali vlastním výzkumem, vlastním sběrem dat. Program SOC tak umožňuje posluchači, aby ještě před absolutoriem provedl samostatně výzkum od přípravné až po závěrečnou fázi. Vzhledem k tomu, že na velkých počítačích je strojový čas v současné době velmi vzácný, těžko dostupný a konečně drahý, je to jediná možnost, jak můžeme studentům takovou možnost běžně poskytnout.

Zmíňme se ještě na závěr o tom, že program SOC slouží i pracovníkům sociologie při pracích malého rozsahu, a to zejména při doplňujících analýzách již realizovaných a zpracovaných výzkumů. Program může právě z tohoto důvodu přispět k zefektivnění práce výzkumných pracovníků, neboť má schopnost pomoci tam, kde je slabé místo většiny sociologických výzkumů, jakým je sběr velkého množství informací, které bývají po příchodu z terénu nedokonale využity.

*Miroslav Foret
Hana Librová*

SOCIOLOGICKÁ PRÁCE V MUZEÍCH

V uplynulém desetiletí byla v řadě zemí založena muzeologická střediska (katedry na vysokých školách nebo samostatné instituty), jejichž posláním je zajistit doplňkové muzeologické vzdělání jak studentů některých oborů, tak především muzejních pracovníků. Celosvětový rozvoj muzejnictví, stále stoupající zájem veřejnosti o muzejní expozice a výstavy si vyzádaly, aby také této významné kulturní oblasti byla věnována odpovídající odborná pozornost, specializovaný teoretický výzkum. Muzejní praxe pak potvrdila, že odborníci zaměstnaní v muzeích musí ovládat nejen některou z vědních disciplín, jež jsou tak či onak dokumentovány v těchto institucích, ale že se neobejdou ani bez znalosti muzeologické teorie. Tato teorie (jak to dokládá i publikační aktivita zmíněných výukových středisek) získává stále více charakter samostatného vědního oboru — muzeologie. S upřesňováním jeho předmětu se současně zjišťují

styčné body s jinými vědami: s pedagogikou, archivistikou, informatikou, knihovnou a v poslední době pak i se sociologií. Většina muzeologických pracovišť¹ zařadila proto do výukových programů v rámci doplňkových oborů i speciální přednášky z obecné nebo aplikované sociologie.² Rovněž komise pro výchovu muzejních pracovníků při Mezinárodním sdružení muzeí při UNESCO (ICOM) uvedla ve vzorovém výchovném plánu, který má usměrňovat další náplň výuky muzeologie, přednášky o metodách sociologického průzkumu jednotlivých odvětví muzejní práce.

V Československu je využití sociologie v muzejní teorii i praxi stále ještě na samém počátku. I když se zdůrazňuje výchovné a vzdělávací poslání muzeí, jejich všestranný kontakt s veřejností atp., existují většinou jen nejasné představy o vlivu muzejních expozic a výstav na návštěvníky. V muzeologických časopisech se píše o rostoucím počtu návštěvníků muzeí; muzejní ročenky a sborníky to pak potvrzují různými statistickými přehledy. Avšak kvantitativní ukazatelé nefikají ještě nic o povaze vlivu muzeí na rozvoj osobnosti návštěvníků; většina muzeí (i těch s mezinárodním významem) nemá — vedle běžného rozdělování návštěvníků na mládež a dospělé — informace ani o přesnější skladbě svého publika, ani o důvodech, které ho vedly k prohlídce expozic a výstav.

Některé časopisecké příspěvky z poslední doby však ukazují, že se muzejníci nechtějí s tímto stavem věci smířit, že se vztah mezi muzeem a návštěvníky začíná důkladněji zkoumat také u nás. Dokládá to i článek Josefa Beneše *Expozice „Husité“ očima návštěvníků*, uveřejněný v časopise *Muzejní a vlastivědné práce*.³ Z podnětu Ústředního muzeologického kabinetu byl uskutečněn dotazníkový průzkum, který měl rozšířit a upřesnit obraz o publiku táborského muzea (podobná šetření se konají i v některých dalších ústavech). Beneš nyní analyzuje „výsledky průzkumu podle jednotlivých otázek“ (složený publika, okolnosti a motivace návštěvy, průběh prohlídky, dojmy z návštěvy aj.). Průzkum přinesl některé zajímavé poznatky, zdá se však — např. z formulace otázek, z hodnocení jednotlivých odpovědí — že celá akce je zatím jen záležitostí muzejních pracovníků; těsnější spolupráce muzeologů se sociologií by jistě přispěla k zvýšení efektivnosti výzkumu.^{3a}

Jedním z prvních světových muzeí, které se na vědeckém podkladě začalo zabývat uvažovanou problematikou, je leningradská Ermitáž. Bylo zde zřízeno speciální oddělení sociologie, které zahájilo průzkum komplexu otázek souvisejících s návštěvností muzea (mj. s cílem vypracovat návrh, jak by bylo možno regulovat příliv návštěvníků vzhledem k jednotlivým sezónám i denní době).⁴

Jedním z faktorů, které vedly ke vzniku sociologického oddělení v Ermitáži, byla i zkušenost s výzkumem návštěvníků Státního muzea výtvarného umění A. S. Puškina

¹ Muzeologická škola při Museo Social Argentina v Buenos Aires, Katedra muzeologie FF UJEP při Moravském muzeu v Brně, Středisko pro výuku muzeologie FF KU při Národním muzeu v Praze, Výukové středisko pro muzejnictví při univerzitě v Toruni aj.

² V polském muzeologickém středisku se konají např. přednášky o sociologických a psychologických aspektech sběratelství apod.

³ *Muzejní a vlastivědné práce*, 1974, č. 1, str. 36—44. (S odkazy na některé další příspěvky.)

^{3a} V době, kdy byl náš přehled v tisku, vydal Kabinet teorie a sociologie kultury Výskumného ústavu kultury a veřejné mínky v Bratislavě publikaci Jaroslavy Velké *Návštěvnost galerií a výstav výtvarného umění na Slovensku* (Bratislava 1974). Jde o shrnutí výsledků průzkumu, který se v r. 1971 uskutečnil v osmnácti galeriích, domech umění a klubových síňích různých slovenských měst, a to u příležitosti výstav soudobých domácích i zahraničních malířů, grafiků a sochařů, užité tvorby, lidového umění a dětské tvořivosti. Průzkum sledoval především vliv výtvarných výstav na estetické citění a myšlení návštěvníků. Celkem 369 osob vyplnilo dotazník, jenž byl k dispozici u dozorců výstav. Tento materiál doplňovaly výsledky anket s účastníky besed, které byly v souvislosti s výstavami uspořádány v šesti místech. Dotazník se ptal např. na důvody a četnost návštěv výstav, na působení exponátů, vlastní výtvarnou tvořivost diváků, zájem o druhy umění a výstav, umožňoval podávat „doporučení výtvarným umělcům“ atd.

Výsledky průzkumu se většinou shodují se zkušenostmi zahraničních muzeí. Opět se potvrdil úzký vztah mezi stupněm a druhem vzdělání a zájmem o výtvarnou tvorbu. Pravidelnými individuálními (neorganizovanými) návštěvníky galerií a výstav jsou nejčastěji absolventi středních a vysokých škol humanitního směru. Podle povolání vedou studenti a pracovníci z oblasti školství, kultury, vědy a umění, na posledních místech jsou dělníci, ženy v domácnosti, učni a zemědělci. Návštěvníci se nejvíce zajímají o staré a soudobé malířství, nejméně o dětskou výtvarnou tvořivost. Pouze respondenti s vysokoškolským vzděláním humanitního směru projevují zájem o všechny druhy výstav. Pokud jde o tematiku děl, vedou krajinomalby (48,8%) a moderní dekorativní obrazy (36,6%). Mladí lidé dávají přednost „moderní tvorbě, která vyvolává náladu a dojmy“. Návštěvníci často touží vlastnit originální umělecká díla a jedna třetina z nich se sama věnuje aktivní tvorbě (malování, kreslení, fotografování, vyšívání).

⁴ Srov. Je. A. Furceova: *Ostorožny: Ermitáž*; *Literaturnaja Gazeta*, 1973, č. 1, str. 6.

v Moskvě. Ve spolupráci s Institutem sociologických výzkumů Akademie věd SSSR připravili muzeologové anketu, která jim měla pomoci prohloubit poznatky o tom, proč vlastně lidé do muzea přicházejí, odkud získávají informace o muzeu a jeho výstavách, jak hodnotí muzejní prostředí, co se jim nejvíce líbí na uměleckých dílech, o která období dějin umění se nejvíce zajímají atp. Celou akci zhodnotila metodická muzea R. I. R u s a k o v o v á na všesvazové konferenci muzejníků v r. 1971; záznam jejího příspěvku *Začem vy přišli v muzej?* vyšel ve sborníku *Muzejnoje dělo v SSSR*.^{4a}

V socialistických zemích zatím nejrozsáhlejší sociologický výzkum sociálních funkcí muzea a jeho vlivu na návštěvníky provedl v druhé polovině šedesátých let Jerzy Mikulowski-Pomorski. V sociologické studii *Muzeum-Zamek v Łańcutu*⁵ zveřejnil projekt výzkumu a jeho systematiku, jeho konkrétní výsledky i zevšeobecnující závěry. Pomocí analýzy obsahu muzejních výstav a důvodů jejich návštěvy, rozbořením skladby návštěvníků atraktivního zámeckého muzea⁶ Pomorski chtěl zjistit, jaký vliv tu mají rozmanité sociální, psychologické a obecně kulturní podmínky. Studoval, jak takové faktory, jako např. stupeň psychologického a sociálního osvození lidí, stáří návštěvníků, jejich profese, počet návštěv atp., podmiňují stupeň a kvalitu vnímání a charakter zážitků, vyvolaných prohlídkou zámeckých interiérů a muzejních expozic. Pomorského studie podává přehled o sociální a regionální struktuře návštěvníků, o jejich vzdělání, přináší různá demografická data. Na základě všestranného rozboru dochází pak např. k poznatku, že většina návštěvníků zámeckých instalací je ovlivněna především celkovým estetickým působením umělecko-historicky cenného prostředí, kdežto k rozšiřování vědomostí dochází jen u malého počtu z nich (především u těch, kdož jsou na návštěvu muzea „předem připraveni“, mají určitou úroveň vzdělání nebo muzea navštěvují častěji).

Pomorskému však nejde o dílčí výzkumy otázek, jež zajímají muzejní pracovníky. Svou druhou práci *Sociologia muzeum — perspektywy nowej specjalności*⁷ věnoval úvaze o výzkumných cílech „sociologie muzea“ a o jejím postavení v rámci sociologie. Muzeum chápe jako specifický sociální systém s vlastní strukturou; návštěvu muzea pak posuzuje nikoli jako samostatný, izolovaný fakt, ale v souvislosti s ostatními jevy společenského života. (Jeho index systému sociologického zkoumání je založen na rodině, škole, kruhu kolegů a přátel, sociálních jednotkách, např. městech, národu, na generaci.) Práce se má rozvíjet ve třech rovinách: statistické, sociografické a speciálně sociologické (jež má studovat interní a společenské funkce muzejního zařízení jako určitého společenského systému a zachytit problematiku měnících se vztahů mezi různými funkcemi muzea a jinými společenskými institucemi).

V této souvislosti se ovšem objevila i otázka, zda lze o sociologii muzea mluvit jako o nové relativně samostatné sociologické disciplíně. Pomorski považuje odpověď na takovou otázku za předčasnou; jde mu především o faktické uplatnění sociologie při řešení některých muzeologických problémů. Sociologii muzea vidí zatím v nejtěsnějším spojení se sociologií kultury a vzdělání. Podobný názor zastává i Tadeusz Golaszewski ve své studii *Przedmiot i zakres badań socjologicznych dotyczących muzealnictwa*.⁸ Od Pomorského se liší v podstatě jen v návrhu cesty, kterou by se měly ubírat sociologické výzkumy v muzeích; ta postupuje od jednotlivého návštěvníka ke skupině, k publiku jednoho muzea, jednoho místa, určitého druhu muzeí jedné země až k návštěvníkům muzeí různých zemí.⁹

^{4a} *Muzejnoje dělo v SSSR*, Moskva 1971, str. 105–112. — Anketní lístek (s 99 otázkami!) odevzdalo 2 586 návštěvníků. Výsledky ankety pomohly v některých směrech rychle zlepšit činnost muzea (např. byly přepracovány vysvětlující texty k expozici).

⁵ Jerzy Mikulowski-Pomorski: *Muzeum — Zamek w Łańcutu. Studium socjologiczne*; Łańcut, 1971.

⁶ Autor uvádí, že lidé navštěvují Łańcut ze zájmu o historii, jako nádherně vybavený zámek, jako někdejší sídlo šlechty, jako muzeum uměleckých děl a rarií.

⁷ Jerzy Mikulowski-Pomorski: *Sociologia muzeum — perspektywy nowej specjalności*. In: *Monografie Muzeum Narodowego w Poznaniu VI*; Poznań, 1971.

⁸ Tadeusz Golaszewski: *Przedmiot i zakres badań socjologicznych dotyczących muzealnictwa*. In: *Monografie Muzeum Narodowego w Poznaniu VI*; Poznań, 1971.

⁹ O průkopnickém významu příspěvků polských autorů pro rozvoj studia sociálních funkcí muzea píše v *Neue Museumskunde* (1974, č. 1, str. 73–75) *Artur Meier*, pracovník oddělení sociologie vzdělávání Institutu pedagogické teorie Akademie pedagogických věd NDR. V článku *Museumssoziologie — eine neue Disziplin?* oceňuje především skutečnost, že Pomorski a Golaszewski upozornili na nové odvětví sociologického výzkumu a že se v duchu marxisticko-leninského pojetí sociologie obsáhle zabývají teoreticko-koncepčními otázkami.

Jednou z ukázek sociologické práce v západoevropských muzeích je průzkum skladby návštěvníků výtvarných výstav, který proběhl v roce 1971 u příležitosti Picassovy výstavy v Grande Galerie v Louvru. Akce byla uskutečněna na žádost Service d'étude de recherche francouzského ministerstva kultury, a to v rámci programu „Umění, ekonomie a společnost“. O výsledcích výzkumu píše Dominique Schnapper¹⁰ v Revue française de Sociologie.¹¹ V článku *Le musée et l'école* informuje o metodice výzkumu a pak o zjištěních týkajících se socioprofesionálních kategorií návštěvníků, poměru mezi návštěvníky „nadšenými“ a „příležitostnými“ aj.; publikum Picassovy výstavy je přitom srovnáno jednak s průměrnou publikou, jež pravidelně přichází do muzeí, jednak s návštěvníky Picassovy souborné výstavy z roku 1964 a s návštěvníky výstavy experimentální tvorby „Antagonismy“.¹² Autor v této souvislosti poukazuje na to, že příliv návštěvníků na oficiálně podporovanou a propagovanou přehlídku Picassova díla neměl v podstatě žádný vliv na běžné sociokulturní složení publika, které (i když bylo početnější) patřilo ke skupinám, jež pravidelně navštěvují muzea. Z nich převažuje (vyjádřeno termíny, jichž užívá Schnapper) „intelektuální frakce vyšší třídy“, tj. pedagogové, studenti a umělci, kteří „mají školský habitus a jsou zároveň svou profesionální činností odkázáni na to, aby se od něho neodpoutali“. Průzkum struktury muzejního publika tak znovu potvrdil, že existuje úzká vazba mezi úrovní a typem vzdělání a návštěvou muzea. Projekt francouzských sociologů vychází z určitých společenských podmínek, i pro nás je však zajímavý jak z hlediska užitých metodologických postupů, tak pro možnost srovnání s výsledky zkoumání publika našich muzeí.

Úkoly sociologie muzea se však nemusí redukovat na výzkum návštěvníků muzeí a na zjišťování ohlasu muzejních akcí. Názorně to dokládá M. Lehmbrock, který ve studii *Musée et architecture*¹³ shrnul své zkušenosti z cesty kolem světa, již věnoval studiu nových muzejních budov. V materiálově bohatém příspěvku přesvědčivě ukazuje, že ani stavba nového muzea se dnes neobejde bez řešení sociologických aspektů problematiky: „Sociologické otázky poznávají a modifikují ideu, kterou si muzeum činí samo o sobě.“

Jiří Gabriel

NĚKTERÉ SOCIOLOGICKÉ KONFERENCE V ROCE 1973

PŘEHLED

Intenzivní a systematické formování i uplatňování *marxistické sociologie* u nás, už v přítomnosti zjevné a neodmyslitelné, ať v rovině teoreticko-koncepční, ať v rovině výzkumně-metodologické (nejen vývojově historické a současně, ale i výhledově budoucí, ať v projektech sociálního plánování, ať, a to především, ve výhledových alternativách řešení projekčního, resp. prognostického), ať konečně v silících souvislostech nově a naléhavě se formující kvalitativně specifické roviny nových komplexních kontaktů sociologické teorie s praxí (tu zvláště ostře roste význam technické teorie [T₂] a zřetelů integrujících vůbec, vedle tradičních aspektů terénně výzkumných), nedovoluje ani sociologickým pracovištím vysokých škol — a to platí pochopitelně i pro sociologické pracoviště katedry filosofie, logiky a sociologie na filosofické fakultě UJEP v Brně — jít kolem jejich *bilančních konkretizací*, či vývojově pracovních a koncepčně metodologických i dalších stimulací snad lhostejně a nevšímavě.

Ostatně aktivní postoj vysokých škol je jistě v plném souladu s požadavkem jejich

¹⁰ Dominique Schnapper je (spolu s P. Bourdieuem a A. Darbelem) autorem publikace *L'Amour de l'art, les musées d'art européens et leur public* (Paris, 1969), která shrnuje a hodnotí výsledky rozsáhlého a důkladného výzkumu návštěvníků muzeí. Na materiály z tohoto studia odkazuje Schnapper velmi často i ve své nové stati.

¹¹ *Revue française de Sociologie*, 1974, č. 1, str. 113–126.

¹² Návštěvníci Picassovy výstavy z r. 1971 (v procentech): zemědělci: 0; dělníci: 1,5; „střední kádry“ (řemeslníci, obchodníci, úředníci): 22,5; „vyšší kádry“ (z hlediska ekonomického i z hlediska vzdělání): 41; studenti a žáci: 31,5; ostatní: 3,5.

¹³ Manfred Lehmbrock: *Musée et architecture*; Museum (revue publ. par UNESCO), 1974, vol. XXVI, No 3–4.